

Historie matematiky. I

Jindřich Bečvář

Z pamětí Jiřího Stanislava Gutha-Jarkovského

In: Jindřich Bečvář (editor); Eduard Fuchs (editor): Historie matematiky. I. Seminář pro vyučující na středních školách, Jevíčko, 19.8.-22.8.1993, Sborník. (Czech). Brno: Jednota českých matematiků a fyziků, 1993. pp. 226–230.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/400586>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Z PAMĚTÍ JIŘÍHO STANISLAVA GUTHA - JARKOVSKÉHO

Podivné sudičky stály nad mou kolébkou, když jsem se narodil v noci ze dne 23. na 24. leden 1861, v Heřmanovu Městci. Můj křestní list uvádí datum 24., ale podle sdělení matčina bylo mi slaviti narozeniny 23. ledna, — problém, který mi už asi vůbec zůstane nerozřešeným, neboť konec konců na tom nesejde. (I, 13)

S bratrem Antonínem dostal jsem se do jedné třídy, třetí, k učiteli Janu Korábovi blahé paměti, holohlavému, s jediným zubem v ústech, — prý nikdy neměl ani zubů ani vlasů víc, — ale muži výbornému a znamenitému hudebníku. Tak dobrým Čechem byl, že písničky „Já jsem z Kutné Hory koudelníkův syn“ učil nás správnou češtinou: „já mám v Praze tři domy, až je koupím budou mé“, namísto prstonárodního „mý“. Ve společenském životě měl v Kostelci úlohu vynikající, žádná besední zábava se bez něho neobešla. — Trochu byl podivín. (I, 39)

Ze školy nevím nic, nežli že byla tenkrát ještě koedukace, ve třídě napřed seděli hoši, vzadu děvčata, a poslední lavice že byla „oslovská“. Kdo neuměl nebo prováděl nějaké skotáctví, byl za trest posazen do té lavice — docela vzadu, skoro mimo dohled učitelův, a tam prováděl s děvčaty skotáctví teprv. Sedával jsem tam občas také. (I, 40)

Krátký je rozum a krátký je svět venkovského středoškolského studenta. Věčně stejný jeho koloběh. Profesoři, zlí i dobří, se střídají a zůstávají alfou a omegou toho světa, nejobyčejněji strašidly, pronásledujícími ještě dlouho, dlouho po maturitě v myšlenkách i ve snách; mně samotna ještě teď někdy některý ten kantor vyděsí ze spaní. Málokterému z nich žehná, většinou až proklíná je neprozíravá mysl dětská i mladická a těžký jest osud takového profesora střední školy a nesnadná jeho práce. Veliký kumšt být dobrým kantorem nahoru i dolů. Učitel školy obecné má proti němu výhodu, že na jeho působení spíše se zapomíná, jelikož připadá do let slabší paměti, a že právě v těch letech ještě se neprobudila samostatnost, ... Ale ten, kdo první pronesl pořekadlo o nemilosti, ba zášti bohů vůči pedagogům, měl asi na mysli jenom pedagoga střední školy ... Profesor universitní, vysoko povznesený na kothurnu své vědy a nezávislosti i neomylné svrchovanosti, který učitele středoškolské formuje, nečítá se už mezi pedagogy božstvy nenáviděné. (I, 70)

Pater Achacius byl pedagog velmi vzácný, zvláště vůči nám primánům, u nichž si chtěl zajistiti autoritu pro budoucnost, a do dnes ho vidím, kterak hned na počátku si zjednával respekt u nás drobtiny způsobem velmi radikálním. Kterýsi neposeda neposlechl na první napomenutí, stále se obracel šeptaje se soudruhům a tu páter Achacius nic se nerozpakoval, sešel s kathedry dlouhými kroky rovnou k tomu malému výtržníkovi, který na svoje neštěstí seděl na kraji, a vyřal mu takovou upřímnou facku, že všem ostatním padesáti šesti primánům se v očích zajiskřilo. Kdybych dnes něco podobného jako profesor udělal, dostal

bych při nejmenším disciplinárku, a to vším právem. Achacius rozdal podobných facek habaděj. Hoch tenkrát ani nehlesl, zatal zuby, ztlumil pláč, jen si držel tvář, my ostatní ani nedutali a páter Achacius měl pokoj. Za to dovedl zkoušeti tak, že jsme si mohli dobře na prstech vypočítat, kdy kdo bude vyvolán a při maturitě prý velmi silně napomáhal k dobrému výsledku. (I, 73–74)

Vysvědčení, která jsme přinášeli, nebyla nejskvělejší, ale nebylo valné příčiny k nespokojenosti. Za to já byi nespokojen s profesorem Martínkem, který místo očekávané chvalitebné dal mi z přírodopisu dobrou. Za to jsem se o něm vyslovil velmi neuctivě, ovšem stranou a opatrně, aby se to nakonec nedoneslo k jeho uším, že „je neřád“, — s odpuštěním. Taková smělost studentova vůči profesorovi arci nepřítomnému byla pokládána za veliké hrdinství a to mne asi k tomu svedlo. Za to profesor středoškolský na podobné žehnáni je zvyklý a tou měrou otrlý, že to nepokládá se strany studentovy ani za žádný hřích. (I, 77)

Dokonce i tohle se stalo, právě když jsem byl v kvartě a měl ještě ten hezký rukopis. Páni profesori, suplenti obecného gymnasia, chystali se na státní zkoušky a pracovali domácí práce písemné. A tyto státní písemky jsem již na čisto opisoval já, kvartán! Psal jsem profesoru Ant. Žáčkovi, piaristovi, Juliu Korábovi a posléze Dusilovi, — snad ještě některému, už ani nepamatuji. Ale tito tři to byli jistě a existuje-li nějaký archiv při zkušební pražské komisi, snad by se tam z let asi 1874 neb 1875 ještě něco našlo. A neopisoval jsem vždy z vlastních jejich rukopisů, poznal jsem zřetelně, že jednomu z nich vypracoval jeho úkol profesor Josef Černý! Poněvadž s písemkami už hořela koudel, dostával jsem zvláštní prázdno ad personam a třeba celých čtrnáct dní nešel jsem do školy a psal jen a psal. (I, 105)

V kvartě dostali jsme na matematiku a fysiku profesora Karla Liera, který byl naší třídě požeňnáním a vedl nás v těch předmětech až do oktávy.

... byl jako matematik a fysik učitel vzácných schopností. Vykládal prostě a jasně, bez nemístných učeností a ještě do dnes chovám v pečlivém opisu jeho výklady, kterým rozuměl i nejposlednější z nás. Ani Vycpálek ani Lier nikdy nevyšetřovali, — neměli co. Žádný z nás by se byl neodvážil jich jakkolivěk zarmoutiti. (I, 108, 137)

Profesor může bráti dary teprve když je v pensi, od vděčných žáků. Nemusí se obávat, že se jich množstvím udusí, — bude rád, když ho potom ještě bývalý žák vůbec pozdraví. (I, 133)

... profesor dr. Josef Durdík, filosof a krasořečník mně radil, chci-li se oddati intensivněji studiu filosofie, jak jsem teď zamýšlel, abych si přibral matematiku a fysiku. S těmi mými fantasiemi o estetice hudby atd. že není nic. Aspoň nic praktického. Poslechl jsem Durdíka a hned v letním semestru přešel jsem na matematiku a fysiku a poslouchal najmě Studničku, Seydlera a Němce Durège a Macha. Universita Karlo-Ferdinandova byla tehdy německá a jen nemnoho profesorů přednášelo česky. Přednáškami německými bylo nám toto málo doplňovati. (I, 181)

Otázky ku práci písemné dostal jsem hned na podzim r. 1881 a toho čtvrtého universitního roku 1881–82 jsem práci dokončil a zadal ku schválení, pěkně na čisto ji opsav.

Byla to témata z matematiky: „Má se vyložiti souvislost nižších funkcí transcendentních“; z fyziky: „Jaké důvody z fyziky čerpané mluví pro atomismus a jaké proti němu“; z filosofické propaedeutiky: „Co jest monadismus, kdy a za jakými pohnutkami objevil se v dějinách filosofie a kterých hlavních útvarů se dodělal“. — Podle tehdejšího řádu tvořila filosofická propaedeutika pro vyšší, matematika a fyzika pro nižší gymnasia samostatnou skupinu, kterou jsem si vybral. Profesor Seydler dal mi z fyziky otázku vzhledem na můj hlavní předmět, filosofii. (I, 193)

Klonil jsem se nanejvýše k naukám a přeložil Renata Descartesa Rozpravu o metodě, kterou Urbánek se odhodlal vydati v nějaké Učitelské knihovně. Byla to práce laická, studentská, nedokonalá a do dnes se za ní rdím. Práci věnoval jsem profesoru Durdíkovi, ale teprve profesor dr. T. G. Masaryk mne upozornil na její chyby, začož jsem mu do dnes upřímně vděčen. Měl to udělat profesor Durdík, když dedikaci přijal. Doposud chovám exemplář, korigovaný vlastnoručně profesorem Masarykem. ... V těch dobách, v letech 1881–82 zakládal jsem v Praze Filosofickou jednotu — sám už přesně nevím s kým a za jakých okolností ... Jen jsem žil pro myšlenku podobné jednoty pro filosofy, jako Jednota matematiků a fyziků byla pro matematiky. (I, 195–196)

Profesor dr. Frant. Studnička býval velmi oblíbený, ale jako trochu plachý: přijímal návštěvy odpoledne po obědě od 2 do 3 a tu byl vždycky přívětiv. Jenom nikdo ho nesměl požádati, aby jeho přednášky nekolidovaly s německým jeho kolegou, starým Durègem. Nosil dlouhý plnovous, ale od té doby, co byl vyznamenán komthurským křížem nevím, kterého řádu, měl jej přistřížený a prostřed hezky rozdělený. Byl to z míry dobrý člověk — nemluví ovšem ani o jeho velikých zásluhách o českou vědu matematickou a o jeho práci průkopnické, nadmíru záslužné, — a vděčím jemu za mnoho, mnoho dobra. (I, 204)

Hned v září 1887 zadal jsem ... za thema ku písemné práci ke zkoušce z matematiky pro gymnasia vyšší a učinil návštěvu profesoru Studničkovi, který mne přijal velmi vlídně, jako dobrého známého, a dal mi pak pro písemky otázku, která mne příliš nezdržovala: „Podle čeho možná posuzovati jakost kořenů numerických rovnic před jejich řešením?“ (I, 260)

... 30. června 1888 byla klausura a zkouška ústní. Tentokrát v Klementinu, v téže místnosti, ve které jsem dělal filosofická rigorosa. Podle vysvědčení vidím, že vypracoval jsem otázky: „Jak určují se normální rovnice křivek prostorových vůbec a křivky dané rovnicemi $x^2 + y^2 + z^2 - 4a^2 = 0$, $y^2 - 2az - z^2 = 0$ zvlášť“ ... Dnes bych s těmi otázkami už mnoho nesvedl, — tehda byl jsem matematikou nadit a byl jsem s oběma problémy velmi brzo hotov odcházeje ze zkušební síně první. Profesor Studnička, jehož syna, žáka venkoncez výborného ... jsem učil téhož roku v septimě, kde měl jsem jako zkušební kandidát ve druhém semestru samostatně filosofickou propedeutiku, zkoušel mne velmi blahosklonně a mírně mne posuzoval. (I, 262–263)

Roku 1891 vyšel památný výnos ministra Gautsche o tělesné výchově. Ten jakoby otevíral okna doposud zabeďněná a pouštěl do škol vůbec a středních zvláště čerstvý vzduch a trochu volného pohybu. Mezi profesory bylo zděšení a staří z nich spínali ruce. Kam tohle povede! Studentu přece přísluší se učit a jen učit a ne veslovat, šermovat, hrát! Velké slzy se prolévaly a škarohlídové prorokovali úpadek věd a umění. (I, 279)

... povídal mi zemský inspektor Bartoloměj Pavlíček, že by mi radil, abych si kvalifikaci svoji rozšířil i zkouškou z fyziky pro vyšší gymnasia. To bylo koncem druhého roku supletury na akademickém gymnasiu. Pavlíček povídal, že s tou kvalifikací, kterou mám, sotva bych dostal definitivy, poněvadž se na tu skupinu (matematika a filosofická propedeutika pro vyšší, fyzika pro nižší) místo nevy-pisuje. Rozuměj tomu, kdo můžeš, — proč tedy takovou skupinu dělali? — Nu, nezbyvalo, nežli kousnouti do kyselého jablka.

Věc byla teď horší, nežli dříve s matematikou. Na universitě, dříve německé, poslouchal jsem jenom experimentální fyziku Machovu, ale jen tak en passant, a theoretickou fyziku Seydlerovu, plnou vyšší matematiky — od těch dob, tedy plných sedm let, jsem se fyzikou vůbec nezabýval, leč nižší v Náchodě, kde arci nebylo fyzikálního kabinetu, pak v kvartě na akademickém. Ale co platno, věděl jsem, že musí to být a počátkem třetího roku supletury zažádal jsem za thema k domácí práci písemné. Navštívil jsem profesora Seydlera, který mi prokázal mnoho a mnoho laskavostí. Aby mi ušetřil námahy i času, dal mi za otázku totéž thema, třeba poněkud pozměněné, které mi sloužilo za disertaci doktorskou, o atomismu, — „Budíž stručně vyložen význam, jež mají pro jednotlivé části fyziky různé názory o molekulární struktuře hmoty“, — takže jsem nepotřeboval nežli starou práci upravití a opsati. (I, 285–286)

Blížila se klausura a šel jsem k profesoru Seydlerovi; bylo mi z té zkoušky nějak úzko. Seydler, chudák, ležel, těžce nemocen, ale přece mne přijal a byl nesmírně vlídný a dobrý. Bylo mi však zjevno, že k ústní zkoušce už nepůjde, — a také již s lože nepovstal. Zemřel 22. června. Dal mi ještě před smrtí klausurní otázky, velmi snadné a jednoduché. „Budte vyloženy zákony kyvadla jednoduchého i složeného“ — otázka, která mi připomínala ústní maturitu — a „Co mají společného a jak se rozeznávají dalekohledy, jaké jsou jejich hlavní nedostatky a jakým způsobem byly částečně odstraněny.“

Klausura byla 4. června 1891, ústní pak 9. června. Při ní zkoušel mne shovívavě i dobrotivě profesor Čeněk Strouhal a tak jsem, post tot discrimina rerum, byl „hotovým člověkem“ už po třetí, s aprobací vlastně trojnásobnou. (I, 288–289)

V těchže dobách byl jsem také již spolupracovníkem a členem redakce *Ottova Naučného Slovníku*, kde jsem psával články zeměpisné, resp. turistické ..., snažší matematické (*Logaritmy*), spoustu životopisů umělců, cestovatelů, hudebníků, také články hudební a všelijaké jiné, jak se jevila potřeba. (I, 294)

O jistém školdozorci bylo obecně známo, že rád překvapuje, že přijde na inspekci z nenadání, a za krátko zase ocílí se docela jinde, naprosto neočekáván a chtěje, aby nikdo nikdy před ním nebyl jist a vypravovalo se následující: Přijel

do venkovského gymnasijsního města, šel ke gymnasiu, tam se chvíli procházel před budovou, aby byl viděn a zase odejel, — snad mezi dvěma vlaky prováděl tento manévř, nedůstojný svého úřadu, — těše se z toho, jak tam celý ústav poplašil. (I, 320)

Měl jsem roku 1909 zkušební kandidáta, dra H., roztomilého mladého muže, velmi dovedného ve svém oboru, zvláště ve fyzice (jak od jiných kandidátů, z university právě přicházejících, tak i od něho rád jsem pochytil všelicos nového v experimentální fyzice) a běželo o to, dáti mu ve druhém semestru jeho zkušební roku v jedné ze tříd samostatné vyučování. To znamená, že profesor, jemuž kandidát je přidělen, má o tolikéž hodin méně a že se mu za tu jistou obtíž, kterou má s uváděním kandidáta, poněkud uleví. Zákon v té příčině byl docela jasný: kandidát převezme vyučování v jedné třídě svého profesora samostatně a profesor jen občas se přesvědčuje o postupu jeho a o výsledcích žactva. Svého času bývali „prozíraví“ profesori, kteří si nabrali kandidátů několik, takže ve druhém semestru jim přenechali větší část svých hodin, ne-li všechny, a chodili jen sem tam do školy hospitovat. Aby se tyto figle neopakovaly, bylo pak vydáno nařízení, že profesor nemá míti více kandidátů nežli dva. (I, 404)

Vzpomínám tuto, kterak kdysi jsem připravoval článek pro „Časopis pro pěstování matematiky a fyziky“², jehož redaktorem byl Augustin Pánek. Záleželo mi na správné mluvě a brousil jsem text podle několika brusů. Když jsem pak článek odevzdal a po čase se Pánka ptal, vyhovuje-li článek, odpověděl: „Ó ano, ano, — ale po stránce jazykové potřebuje ještě několika oprav.“ Snad byl přebroušený. (I, 490)

Nezazlívám mnohým z profesorských vrstev, že mně neměli v lásce. To ti nedotknutelní z profesorské církve. Rukou snad někdy bezohlednou odhaloval jsem roušku, zakrývající tajnosti školského života, druhdy i trochu nevázně jsem o nich psával a strhl i škrabošku z vážných jejich tváří. Ale nedám si od nich a od nikoho vzít lásku ke škole a k mládeži, která mne posilovala v práci školní a pro niž jsem se svým způsobem zasazoval o zlepšení školních poměrů. Škola byla moje štěstí. (I, 415)

Vybral J. Bečvář

²V Časopise pro pěstování matematiky a fyziky najdeme tyto články Jiřího Gutha – Jarkovského:

- Blažeje Pascala: O duchu geometrickém. Dva fragmenty. Přeložil Dr. Jiří Guth v Praze, ČPMF 18(1889), 181–187, 224–230, 297–309;
- Počtář Jacques Inaudi. Referuje Dr. Jiří Guth, ČPMF 22(1893), 61–70;
- Století metru. Referuje dr. Jiří Guth, ČPMF 29(1900), 121–137;
- Století galvanického článku. Referuje dr. Jiří Guth, ČPMF 30(1901), 148–158.